

CRNOGORSKA NACIJA U SVIJETLU NAUČNOG POGLEDA NA NACIJU I IDENTITET

Slobodan Jovanović

In this essay the author reminds of the scientific notions of nation in the past and of the modern theories about nation and identity; he also deals with the Montenegrin national issues, Serbism, historical, ethnical, language and other phenomena and concludes that „tradition, the way of living, habits, nutrition, clothing, entertainment and similar things regulate relations among people, the system of values which unites a community and develops the sense of belonging among the community members“.

Uprkos tome što nacionalizam može izazvati ogromne užase i uništenja, nacija i nacionalizam daju jedini realistični sociokulturni okvir za moderni svjetski poredak. Danas im nema premca. Nacionalni identitet i dalje je privlačan i djelotvoran i mnogi ljudi ošjećaju da zadovoljava njihove potrebe za kulturnim ispunjenjem, korijenima, sigurnošću i bratstvom. Mnogi su ljudi još uvijek spremni da se odazovu pozivu nacije i da za nju žrtvuju život. Konačno, nacije su povezane lancem uspomena, mitova i simbola do širokog, trajnog tipa zajednice, etnije, i upravo im to daje jedinstven karakter i vlast nad ošjećajem i imaginacijom mnogih ljudi.

D. Smith, U obranu nacije / In Defence of the Nation, 1966/97.

Francuski filozof i teoretičar religije Ernest Renan (1823–1892) je nakon Francusko-pruskog rata 1870/71. godine, u vremenu mnogih nacionalnih pokreta i formiranja

evropskih nacija i nacionalnih država, i stvaranja različitih nacionalizama, od patriotizma do agresivnih nacionalizama, a naročito zbog nacionalne podijeljenosti Alzasa, pokušao odgovoriti na pitanje: što je nacija. U svom predavanju pod tim naslovom *Qu'est-ce qu'une nation?*, koje je održao 1882. godine na Sorboni, iznosio je uobičajena pitanja o naciji i zatim ih pobijao. Nacija prema njegovu mišljenju nije isto što i rasa, jer sve moderne nacije u svijetu imaju svoju etničku raznolikost. Tako je francuska nacija nastala od keltsko-iber-sko-germanskih etničkih grupa, njemačka je nacija nastala od germansko-keltsko-slavenskih etničkih grupa, dok se nastanak italijanske nacije, prema njegovu mišljenju, zbog različitog etničkog sastava, u tom pogledu ne može utvrditi. Zato je, kaže Renan, svaka politika i ideologija koja „jedinstvo nacije“ utemeljuje na rasističkim argumentima lažna, opasna i ugrožava temelj evropske civilizacije. Isto tako, nastavlja Renan, nacija nije identična s jezikom. Ni religija, zaključuje Renan, nije i ne može biti ključna osnova moderne nacije. Nakon tih analiza Renan je zaključio da se „stvaranje“ nacije ne može valjano ni opisati niti dokazati materijalnim ili objektivnim činionicima. A zatim je donio ovaj zaključak i ovu definiciju o naciji od koje od tada polaze mnogi naučnici: „Nacija je jedna duša, jedan duhovni princip. Dvije pojave, koje su u osnovi samo jedna, čine ovu dušu i ovaj duhovni princip. Jedna od njih pripada prošlosti, druga sadašnjosti. Jedna je zajednička imovina bogatog nasljedstva u šećanjima, druga je sadašnji dogovor, želja da se živi zajedno. Prema tome, nacija je velika solidarna zajednica, opterećena ošjećajem žrtve koja je podnesena i žrtve koja će se još podnijeti. Ona je prošlost ali se, uza sve to, u sadašnjosti vidi u konkretnoj činjenici: u sporazumu jasno iskazane želje (ljudi) da se nastavi zajednički život.“

* * *

U današnjem vremenu da bi neka nacija opstala mora se nužno izboriti za svoj opstanak ne samo u političkoj ravni, već posebno na kulturno-identitetskoj. Etničke zajednice kao prethodnice modernih nacija, kroz istorijsko nasljeđe obezbjeđuju dobar dio identitetskih obilježja, međutim, Entoni Smit smatra da one nisu date za sva vremena, već ih posmatra kao društveno-kulturne entitete koji u određenim istorijskim periodima nastaju, kroz različite istorijske okolnosti se mijenjaju, ali u određenim istorijskim i društvenim okolnostima i – nestaju. To podrazumjeva ne samo raspad određene etničke zajednice već i potpuni njen nestanak u punom značenju te riječi. Istorija je prepuna primjera nestanka pojedinih etničkih zajednica. „Etničko zatiranje“ po Smitu (Smith, 1998) ima dva oblika: genocid i etnocid. Etnocid se još naziva i „kulturni genocid“. Sa istorijske pozornice su nestali mnogobrojni narodi, pa se E. Smit sa pravom pita što je to što je uslovalo da su se neke etničke zajednice, bez obzira na mnogobrojne nepovoljne okolnosti i izazove, uspjele održati do današnjih dana, stvoriti svoje nacionalne države i održati svoje nacionalno biće. On nalazi odgovor u bogatoj etničkoj i istorijskoj zaostavštini tih zajednica. Čini se da je crnogorska nacija dobra potvrda ovakvih stavova. Samo istorijsko pamćenje i vezanost Crnogoraca za istorijsku teritorijalnu suverenost je održalo nacionalnu svijest Crnogoraca, naročito u vremenima kada je brutalno potirana i kada je prijetila opasnost i od gubitka te teritorijalne suverenosti i imena. Ono što je karakteristično za najranije definicije nacije je tvrdnja da nacija postoji i da jedno društvo i ne može drugačije da postoji nego kao nacija. Ljudi pritom moraju da vjeruju da pripadaju toj naciji (Hugh Seton-Watson). Nacija shvaćena kao solidarna zajednica koja je svjesna svoje zajedničke prošlosti, ali se prije svega ogleda u sadašnjosti, mora se željeti (Ernest Renan).

Entoni Smit pripada primordijalistima u izučavanju nacije svojim stavom da ne postoje savremene nacije koje nemaju etničko jezgro u prošlosti, ali on ipak i zamjera primordijalistima što etničko jezgro smatraju nepromjenjivim i što minimiziraju djelovanje elita na formiranje nacionalne svijesti. E. Smith naznačava sljedeće principe kao obilježje nacionalnog identiteta:

1. istorijska teritorija/domovina: shvatanje da su nacije teritorijalno omeđeni entiteti, te zahtjevaju sopstvenu domovinu;

2. zajednički mitovi i istorijska šecanja;

3. zajednička masovna, javna kultura: pripadnici nacije pošeduju zajedničku masovnu kulturu i zajedničke istorijske mitove i šecanja;

4. zajednička zakonska prava i dužnosti svih pripadnika nacije u okviru zajedničkog pravnog sistema;

5. zajednička ekonomija, sa teritorijalnom mobilnošću pripadnika nacije: u okviru nacije postoji zajednička podjela rada i sistema proizvodnje.

Teritorija ne može biti bilo koja, ona je „istorijska“ zemlja, „kolijevka naroda“, mjesto istorijskih šecanja i asocijacija. Pored toga što Smit iznosi stav da je nacionalni identitet utemeljen u prošlosti, on iznosi i još tri vrlo zanimljive teze koje se „sudaraju“ sa opšteprihvaćenim u izučavanju nacije i nacionalizma. Smit smatra da se dva poznata modela nastanka nacije, poznata kao „građanski“ i „etnički“, uopšte mnogo ne razlikuju (Smith 1999:232). Takođe, Smit smatra da je tzv. „globalna kultura“ nemoguća jer joj nedostaje ono bez čega kulture nema: a to je kolektivno pamćenje, tradicija i „distinktivni simbolički kodovi“ (Smith 1999:261). Naposljetku, Smit iznosi ubjeđenje da je moć nacionalnog identiteta i nacije u savremenom svijetu ogromna, što se pokazuje u mnogobrojnim situacijama i što se, svaki put kad se pomisli da su nacija i nacionalizam sišli sa istorijske pozornice, oni pojavljuju sa novom snagom, „kao u

mitu o Samsonu“ (Smith 1999:223–226). Etnička i kulturna funkcija nacionalnog identiteta, po Smitu, pretpostavljaju:

1) obezbjeđivanje društvenih spona između pripadnika nacije koje su sadržane u zajedničkim vrijednostima, simbolima, tradiciji: zastava, moneta, himna, spomenici, ceremonije itd.;

2) socijalizaciju pripadnika nacije kao „državljana“ i „građana“ koja se danas postiže standardizovanim, obaveznim, masovnim i javnim sistemima obrazovanja;

3) određivanje i lociranje pojedinačnih identiteta/pojedinačnih „ja“ kroz prizmu nacionalnog identiteta (Smith, 1998:32-36)

Dominantne struje savremene sociologije u nacijama ne vide prastare, prirodne zajednice, već naciji pristupaju kao socijalnoj konstrukciji, proizvodu organizovanog, svjesnog i metodičnog rada različitih društvenih aktera, a prije svega intelektualno/političke elite i državne vlasti. Sve do početka osamdesetih godina nacija, odnosno nacionalizam, smatrani su za prirodno, pa samim tim i idealno društveno uređenje. Pokušaj da se nacija kao koncept veže za društvo shvaćeno kao sistem koji se zasniva na komunikaciji (Karl Deutsch) i principu solidarnosti (Max Weber) unutar tog sistema predstavljaju značajne definicije nacije. Veberova definicija nacije je da je ona zajednica osećaja koja se primjereno očituje u sopstvenoj državi, stoga je ona zajednica koja prirodno teži stvaranju sopstvene države. Dakle, za njega je težnja državi ključna razlika nacije od drugih zajednica solidarnosti, te da bi se od etničke skupine proizvela nacija – potrebno je političko djelovanje.

Osamdesetih godina nauka počinje da naciju i nacionalizam proučava kao fenomen. Prekretnicu u posmatranju nacije kao „život bića“ i konačnog cilja ka kom se istorija kretala od početka čovječanstva predstavljaju radovi Benedikta Andersona, Erika Hobsbauma i Ernesta Gelnera. Osnovna ideja koja povezuje ove autore jeste saznanje da je nacija *idejna tvorevina* ili *konstrukt* i da u tom obliku ne postoji sve do XIX stoljeća.

Tako imamo u nauci rasprostanjena dva polarizovana stava; jedan koji smatra da su nacije *izum* ili *konstrukt* nekog od različitih socijalnih aktera ili „slojeva“ unutar Moderne, dok drugi smatraju da između predmodernih etničkih zajednica i nacija postoji određeni istorijski kontinuitet koji se konkretnije oblikuje pomoću modernog državnog aparata i njegovih kulturno-obrazovnih potencijala. Iz navedenog slijedi da je za „moderniste“ tvorac nacionalnog identiteta – *nacionalizam*, tj. pokreti, ideje i doktrine usredsređene na kulturno određenje političke autoemancipacije pojedinaca i narodnu uvjerenost, dok „tradicionalisti“ nacionalni identitet radije vide kao produžetak ranije začetih etničkih kultura i zajednica, koje se preko zajedničkih obilježja pretvaraju u nacije. Sve ostale škole mišljenja su bliske „modernizmu“ i kombinuju pojedine aspekte *primordijalističkog* objašnjenja nacionalnog identiteta i *instrumentalističkog* pristupa, koji nije ništa drugo do promjenljivosti i fluidnosti nacionalnog identiteta (birth – choice continuum). Jedan od njih je i *konstruktivistički* pristup (Cornell, Hartman, 1998). Po njemu, nacionalni identitet se izgrađuje, konstruiše tokom života i stvar je izbora pojedinca, ali ponekad je predstavljen dubokim neizrecivim i nepromjenjivim vezama. Još jedan teorijski pristup koji predstavlja suprotnost primordijalističkom je *situacionistički* pristup. On naglašava društveni značaj za definisanje i intenzitet nacionalnog identiteta apostrofirajući određene društvene okolnosti koje potenciraju razvijanje nacionalnog identiteta kod svakog pojedinca. Konačno, u grupu teorijskih pristupa koji predstavljaju antipod primordijalističkom pristupu su i oni koji naglašavaju *funkcionalnost* nacionalnog identiteta. Jaka veza-
nost za sopstvenu naciju se najčešće shvata kao rigidna i negativna, uprošćena i netačna percepcija, posljedica konformizma (Devereux, 1990). Međutim, nacionalni identitet može biti i *funkcionalan* za pojedinca, ukoliko mu se ne pridaje prevelika

važnost i ukoliko ne ugrožava ostale identitete (Calhoun, 1994).

Devetnaesto stoljeće je karakterisalo empirijsko shvatanje identiteta, smatrajući da identiteti nijesu „vječna kategorija“, već se mogu mijenjati kroz interakciju i oblikovati u željenom smjeru. Interaktivni pristup identitetu po pravilu nosi u sebi elemente konfliktnosti, jer se u većini slučajeva završava sukobom oko posebnosti i priznanja te posebnosti. Identitet ima, naizgled, paradoksalno značenje, jer obilježava i istovjetnost (zajednička obilježja) i neistovjetnost (posebna obilježja). Manuel Kastels (Manuel Castells) pod identitetom podrazumjeva „proces stvaranja smisla na temelju kulturnog atributa ili srodnog niza kulturnih atributa kojima je data prednost u odnosu prema drugim izvorima smisla“ (Kastels, 2002: 16). Kulturni identitet se formira zahvaljujući socijalnom učenju u okviru kulturnog nasljeđa, koje čine jezik, običaji, obrasci ponašanja, vrijednosti i stilovi življenja, a koji međusobno približavaju i udaljavaju društvene grupe. Postavlja se pitanje da li je jednom izgrađen identitet nepromjenjiv i konačan, ili je podložan promjenama, mijenjanju nekih njegovih obilježja, što, u konačnom, znači i promjenu identiteta. Nedvojbeno je da identitet u svoj svojoj višeznačnosti nije datost, da se njegov društveni sadržaj stalno mijenja, te da je „kulturni identitet samo svijest pripadnika jedne grupe koja istorijski nastaje i razvija se u zavisnosti od kriterijuma koja ta grupa uspostavlja u odnosima sa drugim društvenim grupama“. Entoni Smit tvrdi da „centralna teškoća u bilo kom projektu za konstituisanje globalnog identiteta a samim tim i globalne kulture, jeste da je kolektivni identitet, isto kao i slike i kultura, uvek istorijski specifičan jer je zasnovan na zajedničkim šecanjima i ošecanju kontinuiteta između generacija“ (Smith, 1990:180).

Seton-Votson uvodi pojam „nacionalne svijesti“ kao jedan od značajnih konstitutivnih elemenata nacije. Istorija mnogih nacija pokazuje da se nacionalna svijest prvo razvija u uskim

krugovima stanovništva, kao što su inteligencija, politička elita ili aristokratija. „Nacije jesu moderne, kao i nacionalizam, čak i kada njihovi članovi misle da su veoma stare i čak i kada su one djelimično stvorene od strane predmodernih kultura i uspomena. One nijesu ovđe oduvijek. Moguće je da se nešto nalik modernim nacijama pojavljuje tu i tamo u starom i srednjem vijeku. Ali, u krajnjoj liniji, to je otvoreno pitanje koje zaslužuje više istraživanja. *Generalno, nacije jesu moderne*“ (Smith, 1996). U Evropi je formiranje nacija započelo krajem 18. stoljeća: „Literatura na tu temu govori u prilog shvaćanju nacija kao proizvoda određenih društvenih i ekonomskih uslova koji postoje od sredine osamnaestog stoljeća kao produkt 'modernizacije'“. To znači da „suprotno od mnogih popularnih mišljenja, nacije u modernom smislu su relativno nova pojava“ (Barbour 2000:3). Teoretičari se uglavnom slažu da u nastanku doktrine nacionalizma sa intelektualnim predznakom istaknuto mjesto ima njemačko krilo romantizma, intelektualni pokret sa kraja XVIII i prve polovine XIX stoljeća. Kao najznačajniji teoretičari smatraju se Fichte (Fichte), Herder, Slegel (Schlegel), Slajermaher (Schleiermacher), Arnt (Arndt), Jan (Jahn) i Miler (Müller). U viziji njemačkog romantizma, čovječanstvo je izdijeljeno u prirodne zajednice, nacije (Smith 1971:16–17). Po njima, nacija predstavlja mnogo više od prostog skupa pojedinaca. Članovi nacije posjeduju određene duhovne karakteristike koje se mogu utvrditi objektivnim ispitivanjem i koje ih razlikuju od svih ne-pripadnika; ove kulturne posebnosti su „prirodne“, a dokaz za to se može naći u vidljivim razlikama koje postoje u jeziku, običajima, istoriji, institucijama i religiji.

Ovakvo shvatanje nacije karakteristično je za područje bivše Jugoslavije, odnosno, kad su u pitanju teorijski koncepti nacije i nacionalizma, zastupljen je model koji Smit naziva „nezapadnim“, ili „etničkim“. Model koji Smit naziva „zapadnim“ ili „građanskim“ podrazumjeva da nacija zauzima određenu

teritoriju kao mjesto istorijskih šecanja i vjekovnog postojanja, sa idejom „patrije“, zajednice zakona i institucija, sa jedinstvenom političkom voljom. Drugi model, nešto drugačiji, javio se u Istočnoj Evropi i Aziji i njega Smit naziva „nezapadnim“ ili „etničkim“. Glavna osobina ovog modela je insistiranje na zajednici kojoj zauvijek pripada svako ko je u njoj rođen. Nacija je, drugim riječima, zajednica ljudi istog porijekla. Dok je u zapadnom modelu nacije „narod“ politička zajednica sa zajedničkim zakonima i institucijama, u nezapadnom „narod“ je zajednica ljudi koji dijele ubjeđenje o zajedničkom porijeklu. Za našu ideju u ovom radu najvažnije je podvući da po njima nacije moraju imati jezgro zajedničkih vrijednosti, u stvari zajedničku kulturu: istorijska šecanja, mitove, simbole i tradiciju.

Poznati srpski istoričar Branislav Đurđev je početkom osamdestih godina prošlog stoljeća, baveći se naučnim radom „O etnogenezi Crnogoraca“ Špira Kulušića, napisao: „Da su Crnogorci u našoj, jugoslovenskoj zajednici poseban narod, posebna jugoslovenska nacija, da Crna Gora ima u jugoslovenskoj zajednici svojih posebnih interesa koji se uklapaju u jugoslovensku zajednicu naroda i narodnosti, tu nema spora u ozbiljnoj nauci“. Dalje Đurđev kaže: „Ako je riječ o narodu Stare Crne Gore (sa granicama do Zete i Morače), smijem reći da je to jedina naša zemlja (misli se na jugoslovenske, prim. JS) pod turskom vlašću u kojoj se u XVI i XVII vijeku razvila etnarhija... Niko valjda neće osporiti da je na nacionalnu svijest Crnogoraca ugrađena svijest o nekad nepokorenoj Crnoj Gori“. Meni se čini zanimljivo stanovište Đurđeva u pogledu nastanka crnogorske nacije, a naknadno ću obrazložiti razloge: „Nikada nijesam poricao posebnost crnogorske nacije. Ali sam ranije mislio da njen postanak treba tražiti u XX vijeku kada počinje da se razvija buržoasko društvo... Sada mi je jasno da nacija uzrasta kada se u punom obimu uspostavlja suprotnost između sela i grada, ne kada žive jedno pored drugog, kao sasvim

odvojeni načini života, nego kad se kao suprotnosti povezuju, kad se učvršćuje država na potrebi tržišnog uređenja. To je u unutrašnjem uređenju Crne Gore bilo poslije Berlinskog kongresa.“ Ovakav stav Đurđeva korespondira sa, recimo, stavovima Ernesta Gelnera (Ernest Gellner), jednog od najznačajnijih naučnika koji se bave pitanjima nacije, i čije proučavanje je prvenstveno usmjereno na proces kroz koji nacije nastaju i njihov odnos prema državi. Ovo je važno jer se u Crnoj Gori pojavom urbanih cjelina polako počinje konstituisati moderna država, a samim tim se i stvara poseban odnos stanovništva prema njoj. Đurđev, potpuno opravdano, apstrahuje rašireno ošćećanje „srpstva“ u Crnoj Gori tog vremena, produkovano uglavnom sa samog vrha vlasti i pridošlica u Crnoj Gori, koje su trebale nadomjestiti nedostatak obrazovanih profesija potrebnih za obrazovanje državnih institucija i institucija iz tzv. društvene sfere. Ta povezanost Crnogoraca sa sopstvenom državom i njenim institucijama, podržana istorijskim pamćenjem, održala je crnogorsku naciju do današnjih dana. Činjenica navedena na početku da je istorija prepuna etničkih zajednica koje su završile na groblju istorije, rječito govori u prilog utemeljenosti postojanja crnogorske nacije. Relativno mala etnička zajednica opstala je uprkos nepovoljnim geopolitičkim odnosima u XIX stoljeću, raširenoj tendenciji stvaranja velikih državnih tvorevina koje su „gutale“ manje etničke zajednice. Ogromno siromaštvo, ambicije crnogorskih vladara i dijela klera o obnovi nekadašnjih velikih država južnih Slovena, stavljalo je crnogorsku samosvjest na teška iskušenja. O tome u kojoj je mjeri uticano na promjenu svijesti Crnogoraca vrlo detaljno je pisao prof. dr. Živko M. Andrijašević u svom izvanrednom naučnom eseju „Srpstvo u Crnoj Gori“. Fridrih Niče (Fridrich Nietzsche) objašnjava kako vremenom, *uslijed stalnog ponavljanja laži nastane ošćećaj da se govori istina* jer „čovjek zaboravlja da to tako s njim stoji; on laže, dakle, nesvjesno i nakon stoljetnih

privikavanja na to i dolazi upravo *pomoću te nesusjesnosti*, upravo pomoću tog zaborava do ošućaja istine“.

Takvoj „istini“ doprinijelo je to što je, kako akademik SANU Radovan Samardžić piše „srpski narod u Turskoj morao (je) da se u XVIII veku iz temelja obnovi kako bi ponovo izašao na istorijsku scenu u borbi za oslobođenje.“ Samardžić na istoj strani piše: „... posle sklapanja Beogradskog mirovnog ugovora 1739. godine u tom trenutku prema podacima V. Čubrilovića Srbija nije mogla imati više od 50.000 – 60.000 stanovnika.“ („Istorija srpskog naroda“, Četvrta knjiga, tom I, „Srbi u XVIII veku“, Beograd 1986, str. 321). Po konfesionalnom principu, od doseljenika različitog etničkog porijekla, stvarao se „iz temelja obnovljeni srpski narod“. Mitovi su najdjelotvorniji u stvaranju nacionalne svijesti i njihovim produkovanjem prestaje da bude važno da li ti mitovi imaju uporište u istorijskim činjenicama ili su, najčešće, plod fikcije. Funkcije mitova su veoma značajne i brojne: oni inspirišu (i čak zahtijevaju) samoobnavljajuću kolektivnu akciju; odgovaraju na najvažnija pitanja identiteta; kroz priče o herojima pružaju standarde ponašanja; obećavaju solidarnost i bratstvo, potiskujući ošućaje otuđenosti i nesigurnosti; govoreći ko ste i odakle ste, mitovi usmjeravaju vašu aktivnost (Smith, 1999:83–84, 88). Pripadnici etničke zajednice moraju ošućati ne samo zajedništvo, nego i da je njihova istorijska zajednica jedinstvena, da njihovo nasleđe mora biti zaštićeno od unutrašnjeg kvarenja i spoljne kontrole i da njihova zajednica ima svetu dužnost da širi vrijednosti svoje kulture među drugim narodima. Takva je ideja o okupljanju južnoslovenskih naroda koja je, s jedne strane, bila politička ideja o srpskom narodu „sa tri imena“ i „tri vjere“, a sa druge strane, ona je činila osnov za formiranje budućih zajedničkih država. U toj ideji o srpskom narodu „sa tri imena“ i „tri vjere“ su, nažalost, bili sadržani i razlozi njihovog neuspjeha. Slično izmjeni Zakovog (Zach) „Južni Slaveni“, „južnoslavenska država“ od strane Garašanina u

njegovom „Načertaniju“, svaka ideja države Južnih Slovena pretvarala se na kraju u ideju „Srpskog carstva“, „Dušanovog carstva“. Nacionalističko stanovište polazi od socijalne ontologije po kojoj se realizam nacije *retrospektivno* projektuje u davnu prošlost, pa su srpske elite predano radile na glorifikaciji svoje prošlosti, dajući događajima iz prošlosti romantičarski karakter, veličajući svoje „heroje“, dajući im mitska obilježja, razvijajući mit o izabranom narodu, aktivno kultivirajući osećanja kolektivne posebnosti i misije u „oslobođenju“ svih Južnih Slovena pod srpsku kapu. S obzirom da objektivno istraživanje istorije ne pruža potvrde kontinuiteta nacije, nacionalni aktivisti i u pristupu istoriji primjenjuju naraciju smatrajući da „se čak i istorijski kontinuitet mora izmisliti, npr. kreiranjem drevne prošlosti bez stvarnog istorijskog kontinuiteta, bilo pomoću polufikcije, bilo pomoću krivotvorenja“ (Brennan 1993: 49).

Ambicije Nikole I Petrovića kao obnovitelja „Dušanovog carstva“, podstaknute tada aktuelnim nacionalnim romantizmom u Evropi i stvaranjem nacionalnih država, ekspanzijom novostvorene srpske države i obilatim finansijskom podrškom ruske carevine, rezultiralo je njegovim predanim radom na konstruisanju nacionalne svijesti Crnogoraca i otjelotvorenju mita kod Crnogoraca o zajedničkoj istoriji i porijeklu sa srpskim narodom. Lažna sablja kralja Milutina koju je Nikola I dobio od ruskog cara „kao istorijski nasljednik Nemanjića“ u dobroj mjeri govori o doktrinarnoj pozadini ruske pomoći. Ruski konzul u Dubrovniku, Jonin piše o idejama Nikole i da Prizren bude glavni grad nove, velike srpske države, a njegov prethodnik Konstantin Petković, pisao je o knjaževoj opsesiji da Crna Gora bude Pijemont na Balkanu, a on (knjaz) balkanski Vitorio Emanuele. U konačnom, to je za knjaza značilo objedinjenje svih „srpskih“ zemalja i eliminisanje „jedne od dvije srpske dinastije“. Nikola I je svoje ideje izgradnje velike nacionalne (srpske) države ugradio u sve sfere života u Crnoj Gori. Od školstva, žurnalistike i publicistike do

pristupa naučnim istraživanjima istorije crnogorskih prostora, potpomognut obrazovanim ili poluobrazovanim pripadnicima srpskog naroda koje je dovodio izvan Crne Gore. To je, između ostalog, značilo da pisanje povijesti, odnosno sudionici u tom diskursu, uzimaju samo one elemente koji im odgovaraju za opravdavanje ili potkrepljivanje vlastitih ciljeva te da tim elementima pomoću određenog redoslijeda daju novi smisao. Djelovanje „izvanjaca“ u crnogorskoj kulturi, prosvjeteri i upravi ostavilo je značajan trag u formiranju svijesti velikog broja Crnogoraca. Izvanjac Nikanor Ivanović, iguman cetinjskog manastira, a zatim mitropolit (1858–60), prvi je uveo (1856) proslavljanje kulta Save Nemanjića u cetinjskoj osnovnoj školi; Nikanor je to učinio 15 godina pošto je srpski knez Mihailo izdao naredbu (1841) da se u Srbiji proslavlja Sava kao školski patron. Tako je formirana poželjna nacionalna svijest kroz koju su usvajani djelovi jednog ideološkog sistema. Kada su zvanična ideološka polazišta uglavnom prihvaćena kao sopstvena uvjerenja, Crnogorcima su ciljevi državne politike izgledali pravedni, logični i istorijski utemeljeni. U skladu sa Ničeovim da *usljed stalnog ponavljanja laži nastane osećaj da se govori istina*, dio stanovništva Crne Gore je pretemeljio svoje nacionalno biće i „ubijedio“ sebe da je dio srpskog etničkog nasljeđa, iako je potpuno jasno da takva svijest nije postojala ni kod samog srpskog naroda gotovo u čitavom srednjem vijeku.

Jezik kojim su govorili Crnogorci od davnina dobio je ime srpski jezik. Jezička bliskost je bila jedan od vrlo jakih i čistih argumenata u pokušajima poništavanja prava na postojanje crnogorske nacije. Ciljano su nacionalnost i jezik proglašavani sinonimima (Bellamy 2003:141). „Na balkanskom prostoru jezik (se) često koristi kao sinonim za narod, iako naučnici dobro znaju da to nije isto“ (Richter Malabotta 2004:81), „postavku da jezik nije inherentno obilježje etnosa nego nezavisna od toga i samostalna komponenta potvrđuju brojni konkretni primjeri“ (Haarmann 1983:28). Mnogi intelektualci su u XIX stoljeću smatrali da nacije nastaju na osnovi

zajedničkog jezika, ali to je bilo doba kada su se tek počele praviti nacije i zbog toga još nije mogao postojati naučni uvid u to kako one nastaju. Indikativno je da je koncepciju o jedinstvu jezika, naroda i nacije praktikovao Treći Rajh, propagirajući „Hitlerov ideal jedne nacije, jedne teritorije, jednog jezika“ (Ager 2001:180). Zato se jezik, nacija, religija i država ne smiju poistovjećivati (Klose 1993:69). Pogrešno je tvrditi da se nacija zasniva na zajedničkom jeziku, na zajedničkoj teritoriji koja čini prirodnu cjelinu ili na zajedničkoj religiji (Greenfeld 2001:663–664). Npr. religija se ne može smatrati kriterijem za nacije jer kako onda da pet glavnih religija nalazimo kod stotina službeno priznatih nacija i onih koje žele to postati. Religijom se ne može objasniti tolika raznovrsnost nacija (*ibid.*: 663). „Prema tome, srpstvo u Crnoj Gori nije oduvijek bilo dio crnogorskog identiteta, već je ono zbog političkih razloga nametnuto kao crnogorski identitet. Srbi u Crnoj Gori su, isto kao Crnogorci, Francuzi ili Italijani, izmišljena nacija, a činjenice koje su ovdje iznesene nepobitno svjedoče o tome. Sa stanovišta istorijske nauke, to je definitivno završena priča. Sporenja između Srba i Crnogoraca u Crnoj Gori su jedino moguća oko toga koja je od ove dvije nacije ranije izmišljena, a ne da li nekoj od njih nedostaje istorijsko utemeljenje“ (Dr Živko M. Andrijašević; „Srpstvo u Crnoj Gori“).

Nacije nijesu ni mogle nastati davno jer za njihovo pojavljivanje „potrebni su određeni društveni preduvjeti. U njih se ubraja kao prvo pojedinac u svojstvu političkog subjekta, a on je u stvari tek s Francuskom revolucijom stupio na povijesnu pozornicu i kao drugo ubraja se raspolaganje savremenim sredstvima komuniciranja“ (Riedel 2005:247). Popularno shvatanje „da su nacije prirodni, Bogom dati oblik klasifikovanja ljudi to je mit“ (Gellner 1991:77). Usljed proširenosti tog mita „treba usmjeriti pažnju na to da ni nacije ne nastaju prirodno, nego se stvaraju pomoću aktivnosti njihovih članova“ (Ammon 2000:522). Drugim riječima, nacija je nov, „dinamičan konstrukt koji je stvoren u toku

19. i 20. stoljeća“ (Blum 2002:10): „tek s opštom modernizacijom, opismenjavanjem, porastom standarda i komunikacije postali su veliki dijelovi stanovništva uključeni u procese oblikovanja mišljenja i svijesti pa time i politički relevantni. Ovi preduslovi važe, s određenim vremenskim pomacima, za sve nacije. Sve one se moraju prema Benediktu Andersonu posmatrati kao *imagined communities – zamišljene zajednice*“.

Težnja za zaštitom i potvrđivanjem nacionalnog i kulturnog identiteta danas je postala toliko živa da njeno zadovoljavanje neki autori označavaju kao najvažniji politički i kulturni zadatak savremenog čovječanstva. Zašto je pravo na nacionalni i kulturni identitet postalo toliko važno? Zato što upravo tradicija, način života, navike, ishrana, oblačenje, zabava i sl, određuju odnose među ljudima, sistem vrijednosti koji ujedinjuje jednu zajednicu i među njenim članovima razvija svijest o zajedničkom pripadništvu. „Nacija u modernom smislu ne može postojati bez zajedničkog shvatanja identiteta, a da bi ljudi dijelili zajednički identitet mora biti garantovan određeni minimalni nivo komunikacije među njima“ (Barbour 2000:4). Sistem obrazovanja i mediji imaju ulogu instrumenata masovne socijalizacije u okvirima nacionalne kulture, kako postojećih tako i novodolazećih generacija.

Literatura:

- Anderson, Benedikt (1998), *Nacija zamišljena zajednica*, Beograd: Plato;
- Andrijašević, Živko Dr – „Srpstvo u Crnoj Gori“, sajt Montenegrina;
- Arendt, Hannah (1996): *Eseji o politici*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb;
- Barbour, S. (2000), *Nationalism, Language, Europe*, S. Barbour/C. *Language and Nationalism in Europe*, Oxford;
- Bart, Fredrik (1997), „Etničke grupe i njihove granice“ u: *Teorije o etnicitetu*, Beograd: Biblioteka XX vek;

-
- Brubejker, R. / Kuper, F. – „S onu stranu identiteta“ *Časopis za književnost i kulturu, i društvena pitanja* br. 69, Beograd mart 2003;
 - E. Hobsbom, T. Rejndžer ur. (2002), *Izmišljanje tradicije* (prevod s engleskog), Beograd, Biblioteka XX vek;
 - *Enciklopedija političke kulture*, Savremena administracija, Beograd, 1993.;
 - *Encyclopedia Britannica*. 2009.;
 - Gelner Ernest (1997) *Nacija i nacionalizam*, Novi Sad: Matica srpska
 - Gidens, Entoni (1998) *Posledice modernosti*, Beograd: „Filip Višnjić“;
 - Hobsbaum, Erik (1996) *Nacije i nacionalizam od 1780 – program, mit, stvarnost*, Beograd: Filip Višnjić;
 - Hobsbaum, Erik. (2003), *O istoriji*, Beograd: Otkrovenja;
 - Đerić, Gordana (2005) *Pr(a)vo lice množine: „Kolektivno samopoznanje i predstavljanje: mitovi, karakteri, mentalne mape i stereotipi“*, Beograd: Institut za filozofiju i društvenu teoriju / „Filip Višnjić“;
 - Katunarić, Vjeran *Sporna zajednica. Novije teorije o naciji i nacionalizmu*, Zagreb: Naklada;
 - Jesenski i Turk, Hrvatsko sociološko društvo, 2003.;
 - Pašić, Najdan (1993): *Nacija i nacionalizam*;
 - Smith, Anthony - *U obranu nacije / In Defence of the Nation*, 1966/97.;
 - Smith, Anthony, „History and national destiny: responses and clarifications“, *Nations and Nationalism*, Vol. 10, No. 1-2, 2004.;
 - Ouržednik, Patrik (2003) *Europeana. Kratka istorija dvadesetog veka*. Samizdat B92;
 - Putinja, Filip, Stref-Fenar, Zoslin (1997), *Teorije o etnicitetu*, Beograd: Biblioteka XX vek;
 - Smit, Antoni (1998), *Nacionalni identitet*, Beograd: Biblioteka XX vek;
 - *Sociološki leksikon* (1982), Beograd: Savremena administracija;
 - Smith, A. „The ‘Golden Age’ and National Renewal“, preuzeto iz: *Myths and Nationhood*, Geoffrey Hosking, George Schöpflin (eds), Hurst & Company, London, 1997, str. 36-59. (prevod Aleksandre Kostić);
 - Veler, Hans-Ulrich (2001): *Nacionalizam: istorija – forme – posledice*, Svetovi, Novi Sad.